

RADOMSKO GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

**autorzy opracowania:
dr hab. inż. arch. Jan Salm
dr inż. arch. Maria Dankowska**

Łódź – Radomsko 2011

Radomsko. Gminna Ewidencja Zabytków

1. Wstęp

Niniejsze opracowanie sporządzone zostało w oparciu o Umowę o Dzieło Nr TAB/8/2011 zawartą w dniu 25 lipca 2011 r. między Miastem Radomsko a zespołem autorskim w składzie: dr inż. arch. M. Dankowska i dr hab. inż. arch. J. Salm.

Celem opracowania jest dokumentacja i wskazanie obszarów, zespołów i obiektów na terenie miasta Radomska (położonych w jego aktualnych granicach administracyjnych), które proponuje się umieścić w Gminnej Ewidencji Zabytków (dalej GEZ). Niniejsze opracowanie ma charakter autorski i stanowi propozycję dokumentu pod nazwą GEZ, który w świetle obowiązujących przepisów jest sporządzany przez administrację lokalną w osobie Prezydenta, Wójta lub Burmistrza w porozumieniu z właściwymi służbami ochrony zabytków.

2. Podstawa formalno-prawna opracowania

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

z dnia 23 lipca 2003 r., Dz.U. z 2003 r. Nr 162, poz.1568 z późniejszymi zmianami.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

z dnia 26 maja 2011 r w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. nr 113, poz. 661).

Instrukcja sporządzania karty adresowej GEZ opracowana przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (2011 r.)

Umowa o dzieło z miastem Radomsko

Nr TAB/8/2011 zawartą w dniu 5 lipca 2011 między miastem Radomsko a zespołem autorskim w składzie: M. Dankowska i J. Salm

3. Materiały wykorzystane w opracowaniu

Tzw. Białe Karty i karty ewidencyjne zabytków Radomska w zbiorach WKZ w Łodzi i WUOZ Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

Karty AZP (Archeologiczne Zdjęcia Polski) w zbiorach WKZ w Łodzi i WUOZ Oddział w Piotrkowie Trybunalskim

Skrócone Studium Urbanistyczne Radomska i wnioski konserwatorskie do Planu Przestrzennego Zagospodarowania Radomska, oprac. Z. Błaszczyk, 1986

Gminna Ewidencja Zabytków Radomska, oprac. M. Milecka, 2006

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (SUiKZP) wyk. zespół pod kier. D. Mirowskiej-Walas, 2010

Mapa ewidencyjna Radomska (w wersji cyfrowej)

Materiały archiwalne i ikonograficzne ze zbiorów Archiwum Państwowego w Łodzi, Muzeum Regionalnego w Radomsku,

Konsultacje na terenie Radomska (m.in. Muzeum Regionalne)

Badania i studia źródłowe uzupełniło rozpoznanie terenowe prowadzone w granicach administracyjnych miasta. Polegało ono na weryfikacji dotychczasowych ustaleń odnośnie ewidencji i wytypowaniu obiektów do wykreślenia z niej lub wciągnięcia na listę. Rozpoznanie towarzyszyły prace dokumentacyjne - fotograficzne. Przeprowadzono ponadto konsultacje na terenie Radomska (m.in. w Urzędzie Miasta i w Muzeum Regionalnym). Wyniki badań i kryteria wyboru były konsultowane z WUOZ Oddział w Piotrkowie Trybunalskim.

4. Zasady doboru

Wybór i delimitacja obszarów, zespołów i obiektów do GEZ przeprowadzony został w oparciu o rozpoznanie specyfiki architektoniczno-urbanistycznej Radomska. Uwzględniono też badania dotyczące etapów kształtowania się układu przestrzennego – od formowania się zespołu osadniczego we wczesnym średniowieczu po ukształtowanie się i krystalizację rozplanowania i struktury zabudowy w pierwszej połowie XX w. Starano się również wyodrębnić pozostałości starszych historycznych składników krajobrazu kulturowego, które znalazły się w obrębie intensywnych regulacji i przekształceń przestrzennych zaistniałych po 1945 r. Przy doborze obiektów uwzględniona została: analiza rozwoju przestrzennego miasta, chronologia występujących form zabudowy, stopień ich zachowania, reprezentatywność lub unikatowość zastosowanych rozwiązań formalnych i ich ranga na tle lokalnym. Brano też pod uwagę stopień destrukcji i/lub skalę dokonanych przekształceń, które uniemożliwiają dokonanie wpisu do ewidencji.

Pierwotna, robocza lista (inwentaryzacja) obejmowała 354 obiekty architektury i urbanistyki oraz 65 stanowisk archeologicznych (łącznie 419 pozycji) i była

opracowana na podstawie zestawienia wszystkich obiektów, które znajdowały się w dokumentach wymienionych w punkcie 3, a następnie rozszerzona o wstępną propozycję autorską.

W skład roboczej listy (inwentaryzacji) wchodziły następujące typy obiektów:

- zabytki archeologiczne - stanowiska zarejestrowane w AZP, ulokowane zazwyczaj w obrębie obszarów rolnych – nieużytków

- zabytki obszarowe - w przypadku Radomska ograniczone do 3 stref: dwóch układów urbanistycznych miasta w jego granicach z ok. 1820 r. i dawnej wsi Stobiecko w granicach podziałów rolnych powiązanych z historycznym układem ruralistycznym. Wstępnie rozważano możliwość ujęcia w GEZ powojennego zespołu budowlanego placu 3 Maja.

- obiekty budowlane w tym wpisane do Rejestru, Wojewódzkiej Ewidencji, inne, proponowane przez Gminną Ewidencję z 2006 oraz uzupełnione o propozycje autorskie.

- Dobra Kultury Współczesnej (DKW), czyli obiekty powstałe w okresie 1945-1989 (wytypowane dwa obiekty).

- Miejsca Pamięci (pomniki i tablice, cmentarze i inne, związane z martyrologią - np. miejsce rozstrzeliwań przy ul. Kopiec nad Radomką).

- kapliczki (na wniosek WUOZ), powstałe do 1950 r.

- elementy krajobrazu miejskiego – obiekty małej architektury i wyposażenia technicznego (np. pompy uliczne).

- miejsca i obiekty związane ze słynnymi Radomszczanami (3 propozycje)

Po dokonaniu selekcji w oparciu o badania z wymienionej powyżej, roboczej inwentaryzacji wyodrębniono ostatecznie 168 pozycji obiektów architektury i urbanistyki, zdaniem autorów opracowania, koniecznych do umieszczenia na liście GEZ. Listę 65 stanowisk archeologicznych utrzymano bez zmian.

Wyeliminowane zostały obiekty fizycznie nie istniejące (poddane rozbiórce), całkowicie lub częściowo przekształcone ze znaczącą utratą pierwotnej historycznej formy, budynki o nikłych walorach architektonicznych i braku realnej szansy na ich ochronę. Łącznie zdecydowano się na rezygnację z trzech obiektów figurujących w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Plebania kościoła pw. Marii Magdaleny (dawna drewniana plebania nie istnieje), Zespół dawnego zajazdu przy ul. Narutowicza 3b (wpisano poszczególne obiekty wchodzące w skład zespołu), elementy zespołu Zakładów Przemysłowych Metalurgia (nieistniejąca narzędziownia i dom).

Poszczególne grupy budowli (uszeregowane pod względem funkcji) przedstawiają się następująco:

Zabytki obszarowe – układy urbanistyczno-ruralistyczne

Ograniczone zostały do 2 stref. Pierwsza dotyczy rozplanowania miasta w granicach z ok. 1820 r. Świadomie zrezygnowano w tym przypadku z jej rozszerzenia wzdłuż

historycznych traktów wylotowych (np. Stara Droga), bowiem niski stopień przetrwania wzdłuż nich wartościowych zespołów zabudowy pozwala jedynie na wpisy indywidualne, dotyczące pojedynczych obiektów.

Zdecydowano się na ujęcie w GEZ wsi Stobiecko w granicach podziałów rolnych powiązanych z historycznym układem ruralistycznym. Teren ten wymaga jednak dalszych badań odnośnie genezy rozplanowania. Po analizie układu przestrzennego i stwierdzonej trudności wytyczenia precyzyjnych granic zrezygnowano z ujęcia w GEZ powojennego zespołu budowlanego placu 3 Maja (budynków wielorodzinnych powstałych w wyniku regulacji dawnego rynku).

Domy mieszkalne i mieszkalno-usługowe:

79 budynków, 4 dawne wille, tzw. zagroda tatarska, 3 plebanie, klasztor, 2 dawne zajazdy; łącznie 90

Budynki użyteczności publicznej:

d. Ratusz (obecnie Muzeum Regionalne), Urząd Miasta, Dom Kultury

Świątynie rzymsko-katolickie: 4 kościoły oraz 2 kaplice kubaturowe (św. Rozalia i cmentarna)

Parki:

3 kompleksy parkowe oraz ogród franciszkański (przyklasztorny)

Cmentarze:

3 kompleksy cmentarne (2 rzymsko-katolicki i żydowski)

Kapliczki słupowe (przydrożne i rozstajne):

15 obiektów

Miejsca pamięci (poza cmentarzami):

2 (tzw. Kopiec i Grób Nieznanego Żołnierza)

Budowle kolejowe:

6 obiektów budowlanych związanych ze stacją kolejową (w tym dworzec i wieża ciśnień)

Budowle przemysłowe:

4 młyny, browar, 3 obiekty o funkcji przemysłowo-magazynowej

Pozostałości dużych założeń fabrycznych:

Dawna Metalurgia 5 obiektów (w tym komin)

Dawna fabryka Thonet 6 obiektów (w tym komin)

Szlifiernia szkła – 1 obiekt

Stanowiska archeologiczne

65 stanowisk

UWAGI:

W przypadku dużych założeń przemysłowych nie zdecydowano się, ze względu na stopień destrukcji (wyburzenia), wtórne podziały własnościowe i zatarcie układu przestrzennego na umieszczenie w GEZ całego historycznego zespołu fabrycznego. W zamian zaproponowano wpisy wybranych, zachowanych i najwartościowszych obiektów.

W propozycji GEZ znalazły się budynki mieszkalne i usługowo – mieszkalne reprezentujące różne formy zabudowy z końca XIX i pierwszej połowy XX w., od skromnych domów małomiasteczkowych, poprzez wille i rezydencje do kamienic i oficyn wielorodzinnych. Zdecydowanie ograniczono w niej ilość silnie zdegradowanej drewnianej zabudowy przedmiejskiej, pochodzącej zwykle z pocz. XX w. Sygnalizuje się jednocześnie pilną potrzebę przeprowadzenia dalszych działań zmierzających do rozpoznania specyfiki konserwatorskiej tego znaczącego zespołu domostw. Bezwzględnie, wobec zagrożenia rozbiórką licznych obiektów przedmiejskich, zaleca się inwentaryzację ich reprezentatywnych przykładów. Celowe jest również rozważenie możliwości umieszczenia wybranych obiektów w skansenie np. na terenie Stobiecka Miejskiego.

Nie zdecydowano się na wpisanie do GEZ budynków związanych ze znanymi mieszkańcami Radomska. Zdecydowały o tym w głównej mierze nikłe walory architektoniczne tych obiektów. Postuluje się jednak, by na budynkach tych umieścić odpowiednie tablice pamiątkowe.

Odnosnie Miejsc Pamięci Narodowej uznano, że najważniejszą pod tym względem rolę pełnią konkretne miejsca-pomniki a także cmentarze i mogiły. Natomiast współczesne tablice pamiątkowe na obiektach, choć poddane rutynowym działaniom dokumentacyjnym, ze względu na fakt ich powiązania z umieszczonymi w GEZ obiektami historycznymi i zabytkowymi nie wymagają odrębnego, indywidualnego wpisu. Jako przykład może tu posłużyć zespół tablic na elewacji kościoła św. Lamberta czy ratusza.

5. Zawartość opracowania

W skład niniejszego opracowania GEZ wchodzi następujące elementy:

- 1) Inwentaryzacja wstępna w postaci tabelarycznej z dołączoną dokumentacją fotograficzną (w zapisie cyfrowym)
- 2) Propozycja GEZ w postaci tabelarycznej
- 3) Karty adresowe GEZ zawierające opis, mapę ewidencyjną z lokalizacją, zdjęcie obiektu

6. Zakończenie

Radomsko, jako interesujący przykład ewolucji miejskiego ośrodka Polski Środkowej, postępującej od średniowiecza po XX wiek wymaga dalszych badań nad jego historycznym rozplanowaniem i zabudową. Konieczne jest dokonanie weryfikacji i rozwinięcia studiów dotyczących architektury i urbanistyki miasta. Kierunki takich badań są już dziś możliwe do określenia. Konieczne wydaje się uzupełnienie i zmodyfikowanie studium historyczno-urbanistycznego miasta, które obejmie także obiekty i założenia przestrzenne pochodzące z XX wieku. Stwierdzić więc na koniec

należy, że przedstawiona tu propozycja GEZ powinna być sukcesywnie modyfikowana i uszczegóławiana na podstawie dalszych badań, odnoszących się m.in. do zagadnień budowlano-konstrukcyjnych i oceny wystroju wnętrz. Odnosi się to zwłaszcza do obiektów architektury małomiasteczkowej i zabudowy przedmiejskiej (głównie drewnianej). W przypadku zmiany sytuacji prawnej niektórych z nich, możliwe wydaje się w przyszłości wpisanie ich po dokładnej analizie stanu zachowania na listę GEZ.

Niezbędne jest stworzenie prawnych ram do prowadzenia właściwej polityki odnośnie zabytkowego dziedzictwa Radomska. Za podstawowy postulat pod tym względem trzeba uznać opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, bo daje on gwarancję zapewnienia skutecznej ochrony dziedzictwa kulturowego miasta.

Równie ważne jest wypracowanie miejskiej strategii odnoszącej się do materialnego dziedzictwa przeszłości Radomska i obejmującej wszystkie aspekty ochrony krajobrazu kulturowego i jego poszczególnych komponentów. W tym zakresie właściwym wydaje się sporządzenie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

dr hab. inż. arch. Jan Salm, prof. nadzw. PŁ

dr inż. arch. Maria Dankowska